

ELMALI
ŞEHİR ve DEĞER

Ed. Bilal KEMİKLİ

Elmalı : Şehir ve Değer

Ed. Bilal KEMİKLİ

ELMALI KÜLTÜR ve SANAT DERNEĞİNİN HEDİYESİDİR

Tashih & İç Düzen
Ahmet ÖGKE

Kapak

DEHA ORGANİZASYON

Baskı & Cilt

SEZER DESIGN PRINTING

İletişim

Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği

Tarım Mah. Perge Cad. Gündoğdu Sitesi

Perge Apt. Kat:3 Dâire: 10 / ANTALYA

0242 312 10 03

info@akik.org.tr

www.akik.org.tr

Antalya, 2010

Kitapta yayınlanan yazıların her türlü hukukî ve ilmî sorumluluğu yazarlarına âittir.

Elmalı'dan Kula'ya Bir Mânâ Yolcusu: Mustafa Nüzûlî ve Sanatı

Ali İhsan AKÇAY*

*Gelün görün Hak dostların nicesine sultân olur
Gice gündüz devrân ile dost diyüben hayrân olur*

Bu tebliğimizde, Elmalı'da yetişmiş ve Halvetî şiir okulunun Kula'daki temsilcisi olan şair ve mutasavvıf Kulalı Mustafa Nüzûlî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve Elmalı ile olan irtibatı ele alınacaktır.

Denizli Lazkiye'de doğan Mustafa Nüzûlî, Kulalı diye meşhur olmuş iki divan sahibi bir mutasavvıftır. Bu bilgi divanında şu beyitle teyit edilir:

*Gerçi nâmumdur Nüzûlî Mustafâ şehrim Kula
Şehr-i Kula'da Nüzûlî Mustafâ'dur adımız*

Nüzûlî, şairimizin mahlasıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 17. Asrın sonlarında olması muhtemeldir. Zira ilk divanını 1119/1707'de tertip ettiği bilgisine sahibiz.¹ İkinci divanının temme kaydından, babasının Seyyid Mustafa Çelebi, dedesinin ise Şeyh Hacı Mûsa Efendi olduğunu öğreniyoruz. Divanında bazı beyitlerde Nüzûlî mahlası yanında Seyyid mahlasını da kullanması ve babasını sey-yid olarak tanıtmışından hareketle Seyyid olduğunu anlıyoruz.² Nüzûlî'nin tahsil hayatı hakkında herhangi bir malumata sahip değiliz.

* Ar. Gör., Uludağ Üniversitesi, Bursa.

¹ Erdoğan Kenan, *Kulalı Mustafa Nüzûlî Dîvânı*, Manisa 2004, s. 19.

² Bkz.: a.g.e., s. 20, 119, 185.

Mustafa Nüzûlî Halvetî tarikatına mensuptur. Bu hususu divanında müteaddit şiirlerinde beyan etmiştir. İşte birkaç örnek:

*Biz Hak yolına sâlik olan halvetilerüz
Dil ü cân mülkine mâlik olan halvetilerüz*

*Tarîk-i halvetî devrânilerüz
'Aşk şarâbın içdük mestanilerüz³*

*Kamu tarîklerin özi Halvetilerdür merhabâ
İrfân olan cümle sözi Halvetilerdür merhabâ⁴*

Divanının başındaki tarikat silsilesinden ve şiirlerinden öğrendiğimiz kadarıyla ilk olarak Şeyh Abdullah el-Kulavî el-Lazkiyevî'ye intisab etmiştir.

*Şeyhün vücûdı urdı bâzâra
Gevher almaga bâzâra geldüm*

*Şeyh Abdullah'a arz-ı hâlümi
Sunmaga ben de hünkâra geldüm⁵*

...

*Gice gündüz Rabb'ini yâd eyleyen
Tevhîd ile cân u dil şâd eyleyen
Ey Nüzûlî seni irşâd eyleyen
Şeyh Abdullah gibi sultân kandedür⁶*

Mustafa Nüzûlî'nin divanını hazırlayan Doç. Dr. Kenan Erdoğan'a göre evvela Elmalılı Ümmî Sinân'ın oğlu Süleyman Efendî'den istifade etmiştir.⁷ Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı ise "Elmalı'nın Canları" adlı eserinde Mustafa Nüzûlî'nin Mazharî'nin dervişi olduğunu Süleyman Hakîrî'nin ise Nüzûlî'nin yakın dostu ve üstadı olduğunu belirtmektedir.⁸

³ A.g.e.,s. 78.

⁴ A.g.e., s. 165.

⁵ A.g.e., s. 101.

⁶ A.g.e., s. 73.

⁷ Bkz.: a.g.e., s. 22.

⁸ Tatcı Mustafa, *Elmalı'nın Canları*, Antalya 2007, s. 143.

Mustafa Nüzûlî Efendi, 1157-8/1744-5'te Kula'da vefat etmiş ve dergâhının yanına defnedilmiştir. Mezarı yöre halkı tarafından ziyaret edilen bir yerdir.⁹

Nüzûlî'nin halk tarafından bilinen farklı bir menkıbevî hayat hikayesi de mevcuttur.¹⁰

Kaynaklarda üç oğlundan bahsedilmektedir. Oğullarından Mehmed Sükûtî Efendi yetkin bir alim ve şeyhtir. "Bedâ'atü'l-Vâ'izîn" adlı mecâlis tarzı bir kitabı ve "Câmi'u's-Şurûh" adlı bir İsağoji şerhi vardır. Bu oğlu babasından önce bir hac seyahati esnasında vefat etmiştir. Sükûtî Mustafa ve Ahmed adlarında iki oğlunun daha bulunup bulunmadığı hususu ise tartışmalıdır.¹¹ Aynı tekkede şeyhlik vazifesini icra eden iki torunun isimleri: Şeyh Abdurrahman Efendi ve Şeyh Necîb Efendi'dir. (ö. 1320/1902) Şeyh Necîb Efendi, alim, aşık ve şair tabiatlı olduğu nakledilmektedir. Bu zatın şeyhlik yapan iki oğlu vardır. Birisi hattât Şeyh Mustafa Necmeddin Sâkîb diğeri ise kardeşi Şeyh Ali Sâcid'dir.¹²

Yunus Emre üslubunu devam ettiren şairlerden biri olan Mustafa Nüzûlî'nin yukarıda da belirtildiği üzere iki divanı vardır. Bu üslubu benimsemesinde Elmalı, Kütahya, Denizli gibi yörelerimizde yetişen diğer Yunus muakkipleri ile sıkı bir ilişki içerisinde olması önemli bir etkidir.

Bugüne kadar Nüzûlî'nin, biri matbu olmak üzere toplam 4 divan nüshasına ulaşılmıştır.¹³ Bu bilgileri, Nüzûlî'nin divanını hazırlayan Doç. Dr. Kenan Erdoğan'ın yaptığı tespitlerden yola çıkarak veriyorum. Daha sonraki taramalarında, başka nüshalara da ulaşmış olması ihtimal dâhilindedir. Pek çok sûfi şâirde olduğu gibi Nüzûlî de manaya önem verdiği için şiirlerinde pek çok vezin kusuru bulunmaktadır fakat bu kusurlar ahengi bozacak seviyede değildir. Şiir-

⁹ A.g.e., s. 13.

¹⁰ Bkz.: Erdoğan, a.g.e., ss. 25-26.

¹¹ Bkz.: a.g.e., s. 24.

¹² Bkz.: a.g.e., s. 25.

¹³ Nüsha tavsifleri için bkz.: a.g.e., ss. 27-30.

lerini hem hece hem de aruz ölçüsü ile yazmıştır. Hatta bazı şiirlerinin hece ile mi yoksa aruz ile mi yazıldığını tayin etmek güçtür.¹⁴ Yine Doç. Dr. Kenan Erdoğan'ın tespitine göre divanında bulunan şiirlerin, hemen hemen yarısı hece ile diğer yarısı ise aruzla yazılmış olup redifleri genellikle bir kelime gurubu halindedir. Musammat şeklinde olanları ortadan bölündüğünde dörtlük haline dönüşünce beytin tamamını mükerrer mısra haline getirir bir tarzda yazmıştır.¹⁵ Aruzla yazdığı şiirlerinde genellikle zengin kafiye; hece ile yazdıklarında ise yarım kafiye göze çarpmaktadır.¹⁶

Mustafa Nüzûlî, şiirlerini Yunus Emre gibi sade, tekellüften uzak bir dil ile ve sehl-i mümtenî tarzında yazmış olmakla beraber mahallî üslûba ve ağız özelliklerine de yer vermiştir.¹⁷

Nüzûlî'nin edebî muhitine bakarsak en yakınında doğal olarak müntesibi olduğu Elmalılı Halvetî şairleri buluruz. Elmalılı şairlerin Yunus çizgisinde şiirler yazmalarının yanı sıra mahalli kültüre ait unsurlara da yer verdikleri bilinmektedir. Bu sayede bir takım yeni üslup ve motifler ortaya koymuşlardır.¹⁸

Nüzûlî'nin edebî şahsiyetinin oluşumunda, Elmalı irfan okulunun ve Elmalılı şairlerin büyük tesiri bulunmaktadır. Elmalı'da bir süre ikamet eden Nüzûlî, bu okulun öğretilerini Süleyman Hakîrî'nin rehberliğinde öğrenmiş ve daha sonra Kula'ya gönderilmiştir. Bu hususu Mustafa Nüzûlî'nin Elmalı ve Elmalılı Süleyman Hakîrî hakkında yazdığı aşağıdaki methiyesinden daha iyi anlıyoruz:

*Be yârenler, n'eyliyeyin n'ideyin
Yine Elmalı'yı özledi bu cân
Mevlâm yol verirse yine gideyin
Cennet-i âlâya benzer o mekân*

¹⁴ A.g.e., s. 34.

¹⁵ Bkz.: a.g.e., s. 32, 35, 36.

¹⁶ Bkz.: a.g.e., s.35.

¹⁷ Bkz.: a.g.e., s. 33

¹⁸ Tatcı, a.g.e., s. 166

*Akar suyu keşer şarâbı gibi
Kokusu var cennet türâbı gibi
Ümmî Sinân gibi, Vehhâbi gibi
Ne azîzler zuhûr etdi bir zaman*

*Kişi varup ol diyârda kalıcak
Kamu derdlerine dermân bulıcak
Vâhib Efendi dimiş yaz olıcak
Elmalî gûyâ ki cennetdür hemân*

*Bizüm diyârımız kande o kande
Bircek varup görür misün sende
İllâ bir azîze duş olduk anda
Vasf-ı medhinde âcizdür bu zebân*

*Nüzûlî bendesidür ol sultânun
Şimdi kâmilidür devr-i zamânun
Mahlası Hakîrî ismidür anun
Şeyh Süleyman ibni Şeyh Ümmî Sinân¹⁹*

Kulalı Mustafa Nüzûlî, divanında Elmalî irfan ocağının şâirlerinden Abdülvehhâb-ı Ümmî, Eroğlu Nûrî, Abdülahad-ı Nûrî, Sinân-ı Ümmî, Askerî, Mazharî, Zuhûrî, Sun'ullah-ı Gaybî ve Selâmî'nin birer şiirini tahmis etmesi de Elmalî ve onun şâirlerinden ne kadar istifade ettiğinin bir göstergesidir.

Mustafa Nüzûlî'nin Elmalî şâirler arasında en çok etkilendiği şahıs ise hiç şüphesiz Ümmî Sinân'ın yetiştirdiği meşhur mutasavvıf ve şâir Niyâzî-i Mısırî'dir. Nüzûlî, Mısırî'nin toplam 8 şiirini tahmis etmiştir. Bu şiirlerden birisinin Mısırî'nin hiç bilinmeyen bir şiiri olması da ayrıca önem arz etmektedir. Niyâzî -i Mısırî'nin Nüzûlî üzerindeki etkisi bu kadarla sınırlı değildir. O, pek çok şiirinde şekil ve muhteva bakımından Niyâzî'yi örnek almıştır.²⁰ Aşağıdaki beyitler buna bir örnek teşkil etmesi bakımından dikkat çekicidir:

*İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış
Eliyle kürsiden birin tamuya sarkıdır vâ'iz*

¹⁹ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 239. Elmalî'yı medheder mahiyette bir diğer şiiri için bkz.: *a.e.*, s. 164.

²⁰ Bkz.: *a.g.e.*, s. 31 ve 40.

*Tamuyu şöyle toldurmuş içinde yok turacak yer
Ana yerleşdürür halkı 'aceb hizmetdedür vâiz*

(Niyazî)

*Şu halkı şakk eder böler birini cennete salar
Birini tamuya salar 'aceb hizmetdedür vâ'iz²¹*

(Nüzûlî)

Vâhib-i Ümmî'nin Elmalı'da kurduğu irfânî okulun temsilcilerinden olan Mustafa Nüzûlî, yetiştirdiği öğrenciler ile bu okulun diğer pek çok yöremizde olduğu gibi Kula'da da devamını sağlayarak bölge halkının irşad edilmesinde büyük hizmetleri geçmiş ve gönül dünyalarında yer edinmiş mümtaz bir şahsiyettir. Konuşmamı Nüzûlî'nin üstadı ve dostu olan Elmalılı Süleyman Hakîrî'nin Onun hakkında yazdığı bir şiir ile sonlandırmak istiyorum:

*Bihamdillah zuhûr etdi gürûhumuzda bir dâna
Meğer Hak'dan nüzûl etdi gönüller kılmağa ihyâ*

*Semiyyi Mustafa ismi Hakk'a lââyık kamu resmi
Muattar zikr ile cismi sanasın anber-i râna*

*Şerîat bağına sünbül, tarîkat dalına bülbül
Hakîkat vechine bir gül muhabbet kokusu peydâ*

*Kurulan bezm-i sohbetde gönüller oldu vahdette
Ölenler nevm-i gafletde uyanıp oldular binâ*

*Hakîrî'ye safâ geldi muhabbetden vefâ geldi
Nüzûlî Mustafâ geldi kuruldu sohbet-i uzma*

*Hudâ gönülün küşâd etsin ânu her demde şâd etsin
Dahî sâhib- reşâd etsin kamu kullarına Mevlâ²²*

²¹ A.g.e., s. 40.

²² Tatçı, a.g.e., ss. 146-147.